

Prof. Dr. Rahmi Er

Modern Mısır Romanı-I (1914-1944)

HECE

inceleme

Rahmi Er: 1959'da Kastamonu'da doğdu. 1981'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatını bitirdi. 1982'de araştırma görevlisi olarak girdiği aynı birimde şimdi profesör olarak görev yapan Rahmi Er, aynı fakültede 2002-2007 tarihlerinde dekan yardımcılığı, 2010-2013 tarihlerinde de dekanlık görevlerini yürüttü. Modern Arap edebiyatı, özellikle de Mısır edebiyatı üzerine yoğunlaşan Profesör Er'in, makale ve kitap formunda yayımlanmış çok sayıda bilimsel çalışmasının yanı sıra, başta Arap edebiyatından olmak üzere yabancı edebiyatlardan yaptığı çeşitli şiir, öykü ve roman çevirileri bulunmaktadır.

MODERN MISIR
ROMANI
I
(1914-1944)

Prof. Dr. Rahmi ER

HECE YAYINLARI

Hece Yayınları: 334
Roman

Birinci Basım: Şubat 2015
© Hece Yayınları

Kapak Tasarımı: Sarakusta
Son Okuma: Büşra DEMİR
Teknik Hazırlık: Bülent GÜLER

Baskı: Dumat Ofset
Bahçekapı Mahallesi 2477 Sokak
No: 6 Şaşmaz - Etimesgut / ANKARA
Telefon: (0312) 278 82 00 pbx
Faks: (0312) 278 82 30
web: dumat@dumat.com.tr

ISBN: 978-605-9954-67-9

HECE YAYINLARI
Konur Sokak No: 39/1-2 Kızılay/Ankara
Yazışma: P.K. 79 Yenışehir/Ankara
Telefon: (0 312) 419 69 13
Fax: (0 312) 419 69 14
e-posta: hece@hece.com.tr

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	/	7
ÖNSÖZ	/	9
GİRİŞ Tarihsel Arka Plan	/	13
BİRİNCİ BÖLÜM		
İLK EDEBÎ ROMANA DOĞRU (1834-1914)	/	53
İKİNCİ BÖLÜM		
EDEBÎ MISIR ROMANLARI (1914-1944)	/	87
Zeyneb	/	89
İbrahîm el-Kâtib	/	103
‘Avdetu’r-Rûh	/	115
Havvâ’ bilâ Âdem	/	127
el-Atlâl	/	143
Du‘â’u’l-Keravân	/	149
Edîb	/	167
Yevmiyyât Nâ’ib fi’l-Eryâf	/	181
‘Uşfur mine’ş-Şark	/	195
Sâra	/	205
Nidâ’u’l-Mechûl	/	215
İbrâhîm es-Sânî	/	221
er-Ribâtu’l-Mukaddes	/	231
Selvâ fi Mehebbî’r-Rîh	/	245
Şeceratu’l-Bu’s	/	259
SONUÇ	/	277
KAYNAKÇA	/	291
DİZİN	/	301

SUNUŞ

Elinizdeki bu çalıŐma, 1997 yılında *Modern Mısıır Romanı (1914-1944)* adıyla yayımlamıŐ olduğum kitabın Hece tarafından yapılan âdeta bir tıpkıbasımıdır. Çalışmanın baskısı yıllar önce tükendiğinde yeniden basımı için çeşitli yayınevlerinden talepler almış, ama bu talepleri kabul etmemiŐtim. O zamanlar gerekçem, “*Modern Mısıır Romanı*” adını taşıyan bu çalıŐmayı, Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Necip Mahfuz’u da kapsayacak şekilde genişlettikten sonra yayımlamanın daha uygun olacağıydı. Ne var ki Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde uzun ve çok yoğun idari görevlerim dolayısıyla bu arzumu gerçekleştirme imkânı bulamadım. Son zamanlarda Hece Yayınları sahibi değerli dostum Ömer Faruk Ergezen’in bu çalıŐmayı sonuna (I) ekleyerek *Modern Mısıır Romanı I* diye, Necip Mahfuz’la başlayacak ikinci cildini de *Modern Mısıır Romanı II* diye yayımlama önerisi bana da makul geldi.

Çalışmanın ilk yayımlandığı tarihten bu yana on yedi yıl geçti. Bu süre zarfında, çalıŐmada ele alınan dönemle ilgili olarak yeni bilimsel yayınlar da yapıldı. Ne var ki elinizdeki bu çalıŐma, çok küçük değişiklikler dışında 1997’deki biçimini aynen muhafaza ediyor.

Öte yandan ilk baskının önsözünde teşekkür ettiğim akademisyenlerin unvanlarında değişiklikler oldu. Doç. Dr. Bedrettin Aytaç ve Araş. Gör. Musa Yıldız, şimdi profesör olarak akademik hayatlarını sürdürüyorlar. Araş. Gör. İsmail Hocaoğlu ise şimdi Rize İl Kültür Müdürü olarak görev yapıyor. Kendilerine teşekkürlerimi burada da yineliyorum. İki hocam ise ne yazık ki bugün aramızda değil. Önceki çalışmanın arka kapak yazısını kaleme almış olan Prof. Dr. Azmi Yüksel'i 2010 yılında, Prof. Dr. İnci Koçak'ı ise 2013 yılında kaybettik. Kendilerine Allah'tan rahmet diliyorum. Ayrıca bu kitabın yeniden okuyucuyla buluşmasını sağlayan Ömer Faruk Ergezen'e de teşekkür ediyorum. En kısa sürede çalışmanın ikinci cildinde birlikte olmayı umuyorum.

Prof. Dr. Rahmi ER
Ankara 2015

ÖNSÖZ

Bu kitap, 1914-1944 zaman dilimi içinde Mısır'da ortaya konan romanları biçim ve içerik açısından bir değerlendirme teşebbüsüdür. Bu değerlendirmede tarihî romanlar, kitabın kapsamı dışında tutulmuştur. Ele alınan dönemdeki romanlar, tür olarak romantik, realist ve psikolojik roman gibi farklı başlıklar altında değerlendirmeye elverişli özellik taşıyıcılar da, bu yönden bir tasnife tâbi tutulmamış, Mısır edebî romanının seyrinin ve yazarların katkılarının daha açık görülebilmesi açısından kronolojik bir sıra izlenerek değerlendirilmiştir. Ayrıca romantik romanlarda bazı realist unsurlara veya realist romanlarda bazı romantik unsurlara yer verilmiş olması, bu romanların dâhil edileceği kategorinin belirlenmesini bazen güçleştirmiştir. Aslında bu durum, Mısır romanının, Batı romanının uzun tarihi içinde değişik türleri geliştirmesinden çok sonra ortaya çıkmış olduğu dikkate alındığında son derece doğaldır. Çünkü Mısır romanında bu akımlar, farklı zaman dilimlerinde değil, aynı zaman diliminde yan yana işlenmiş ve gelişmiştir.

Birinci Bölümde, modern Arap edebiyatının *tabkiye* (öyküleme) türünün ilk ürünü olarak kabul edilen et-Tahtâvî'nin

Tablîs'inden başlayarak ilk edebî roman *Zeyneb* (1914)'e kadar ortaya çıkan anlatı türündeki eserlere genel özellikleriyle değinilmiş ve bununla Mısır edebiyatında edebî romanın arka planının verilmesi amaçlanmıştır. Kitabın girişi ise, gerek Birinci Bölümde ve gerekse İkinci Bölümde ele alınan eserlerin ait olduğu toplumun siyasal, sosyal ve ekonomik yapısının ana hatlarıyla özetlenmesine ayrılmıştır. Bununla bir yandan romanlara dıştan yaklaşımın önemli bir malzemesi sağlanırken, diğer yandan roman yazarının, eserinden hareketle içinde yaşadığı toplumun gelişimine olan katkısının veya bu toplumun sorunlarına karşı duyarlılık derecesinin değerlendirilmesine imkân yaratılmıştır.

1914-1944 sürecinde Mısır'da görülen edebî romanlar, kitabın İkinci Bölümünde kronolojik bir düzende, hem içten hem dıştan yaklaşımlarla müstakil olarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ürünleri değerlendirilen roman yazarlarının kısa biyografileri verilmiş, ayrıntılı bilgi için okuyucu başka kaynaklara yönlendirilmiştir. Çözümleme sırasında gerekli görülen yerlerde yazarların hayatının bazı yönlerine ayrıca değinilerek yazarla eser arasındaki ilişkinin ortaya konmasına çalışılmıştır. Kitabın Sonuç bölümünde ise, bu romanların ortak veya genel özellikleri, daha çok içerikleri ve zaman zaman da bu içeriklerin Girişteki arka plan bilgilerle örtüşüp örtüşmediği noktasından hareketle topluca ele alınmıştır.

Modern Arap romanı alanında Türkçe okuyucuların karşısına çıkan ilk eser niteliğindeki bu çalışmanın, bu alandaki boşluğu bir dereceye kadar dolduracağını umuyorum. Bu eseri oluşturma sürecinde kaynak temini açısından kendilerinden yardım aldığım Prof. Dr. Azmi Yüksel'e, Doç. Dr. Bedrettin Aytaç'a, Araş. Gör. İsmail Hocaoglu'na ve Araş. Gör. Musa Yıldız'a teşekkür ederim. Ayrıca bu çalışmanın çekirdeğini ve hareket noktasını oluşturan *Tâhâ Husayn ve Üç Romanı* konulu doktora tezime danışmanlık yapmış olan değerli hocam Prof.

Dr. İnci Koçak'ı da burada şükranla anmak isterim. Yine Dr. Hilary Kilpatrick'in, Dr. Roger Allen'in, Dr. Ali B. Jad'ın, Dr. Hamdî Sakkût'un, Dr. Abdulmuhsin Tâhâ Bedr'in ve Dr. Ahmed Heykel'in eserlerinin bu çalışmadaki büyük payını da vurgulamak zorundayım. Onların öncü çalışmaları olmasaydı, bu eser daha güç ortaya çıkardı.

Prof. Dr. Rahmi ER
Ankara 1997

GİRİŞ

Tarihsel Arka Plan

Modern veya yeni Arap edebiyatı, Napoléon Bonaparte komutasındaki Fransız askerlerin Mısır'ı işgal ettikleri 1798 yılıyla başlatılır. Aslında bir ülkede görülen önemli siyasal gelişmelerin, o ülkenin edebiyatında şöyle veya böyle bir yansıma bulması kaçınılmazdır, ancak bu yansımaların söz konusu siyasal hareketin hemen ardından belirmesi beklenemez. Bu yüzden edebiyat tarihi dönemlendirilirken, edebiyatın kendi içindeki değişim ve yönelimler esas alınmalı ise de, özellikle edebiyatın klasik veya yeni dönem biçiminde ayrılışında belirleyici etmen, hemen hemen tüm dünya edebiyatları için siyasal gelişmeler olmaktadır. Fransızların Mısır'ı işgal ettikleri 1798 yılı, Arap edebiyatının öncesini ve sonrasını birbirinden kesin çizgilerle ayıran belirleyici bir tarih değildir. Arap edebiyatında modern dönemde görülmeye başlayan yenilikler, ancak on dokuzuncu yüzyılın ikinci çeyreği için söz konusudur. Durum böyle olmakla birlikte, bu yeniliklere temel teşkil eden başlıca olayın, Fransız işgali ve bu işgalin ardından Mısır'daki siyasal ve sosyal yapının değişime uğraması olduğunu da belirtmek gerek.

Fransızların Mısır'ı işgal etmeleri üzerine Osmanlı Devleti, Fransızların Mısır'dan çıkarılması için 1801 yılında Mehmet Ali Paşa (1769-1849) komutasında bir ordu göndermiş ve bu ordunun da desteğiyle Mısır, 1803'te Fransızlardan arındırılmıştır. Mehmet Ali Paşa, bu zaferden sonra 1805 yılında kendisinin Mısır valisi olduğunu açıklamış, Babîâli de Mısır'ın yeniden Osmanlı toprakları arasına girmesinden duyduğu memnuniyetle Paşa'yı Mısır valiliğine lâyük görmekte tereddüt etmemişti. Fakat geçen zaman Babîâli'nin bu kararının aceyle ve yanlış verilmiş bir karar olduğunu gösterecekti. Babîâli, Mısır'da 1798'e kadar vali ile Memlûk Beyleri arasında çok hassas bir denge kurmuş ve bu dengeyi hep korumuştur. Oysa Mehmet Ali Paşa, çok geçmeden Mısır'da Memlûk Beylerinin nüfuzundan ve bu dengeden rahatsız olduğunu dile getiriyor ve onları yönetimden uzak tutmak istiyordu. Sonunda 1811'de Memlûk Beylerine indirdiği son darbeyle, ülkedeki Memlûk nüfuzunu tamamen ortadan kaldırarak Mısır'ın yegâne hâkimi oldu. Bu tarihte Paşa, bir kutlama bahanesiyle kaleye davet ettiği ve aralarında 24 Beyin de bulunduğu 64 Memlûku pusuya düşürterek kafalarını uçurtmuştu.¹

Paşa'nın amacı, Osmanlı Devletinden bağımsız büyük bir imparatorluk kurmaktı ve bu arzusunun önündeki en önemli engel olarak Memlûkları gördüğünden, onları saf dışı bırakmak istemişti. Arzusunu gerçekleştirebilmek için modern bir ordu ve donanma oluşturmaya önem verdi. Bunun için gerekli olan harp, tıp, veterinerlik, eczacılık ve mühendislik okulları kurdu.² Bu okullara başlarda İtalyanların, sonraları Fransızların çoğunluğu oluşturduğu yabancı hocalar getirtti. Yabancı hoca-

¹ Afaf Lutfi es-Seyyid Marsot, *Egypt in the Reign of Mubammad Ali*, Cambridge 1984, s.72.

² 'Omer ed-Dusûkî, *Fî'l-Edebi'l-Hadis*, Kahire 1966, C.I, s.18-22; Curcî Zeydân, *Târîh Âdâbi'l-Lugati'l-'Arabiyye*, Beyrut 1967, C.IV, s.378 v.d. Mehmet Ali Paşa dönemindeki eğitim faaliyetleri için bkz. Ahmed 'Izzet 'Abdulkerim, *Târîbu'l-Ta'lîm fî 'Asrı Mubammed 'Alî*, Kahire 1938, s.251-421.

lar Arapça bilmediklerinden derslerde Suriye'den, Fa'stan ve Arapça konuşan diğer ülkelerden gelen tercümanlardan yararlandı.³ Bu arada doktorların, mühendislerin, yönetim kademelerinde görev alacakların, yeni açılan okullarda öğretmenlik yapacakların, teknik ve bilimsel eserleri tercüme edeceklerin yetişmesi için yurt dışı öğrenim burslarını başlattı. Bu burslu öğrencilerden ilk kafiye 1813'te İtalya'ya, daha sonrakiler ise çoğunlukla Fransa'ya gönderildi.

Her ne kadar teknik ve bilimsel alanlarda eğitim görmek üzere Avrupa'ya gönderilmişlerse de, Avrupa edebiyatlarıyla ilk kez tanışan ve Mısır'da edebî bir canlanmayı başlatanlar bu burslu öğrencilerdir. Her ne kadar Napoléon Mısır'a giderken beraberinde Arap harfli bir matbaa götürmüşse de bu matbaada bir Arapça gazete bile basılamamış, biri on günde bir, diğeri de dört günde bir yayınlanan iki gazete Fransızca basılmıştır.⁴ Fransızların Mısır'da kaldıkları süre içinde icra ettikleri tiyatro etkinlikleri de tamamen kendilerine yönelikti ve Fransızcadı.⁵ Ancak Fransızlar, Fransa ve İtalya'da bulunan Mısır'la ilgili çeşitli kitapları beraberlerinde götürmek suretiyle bu eserleri bir kütüphane açarak halka sunmuşlar, kurdukları laboratuvarlarda birtakım bilimsel deneyler gerçekleştirerek Mısırlıları etkilemeye çalışmışlardır.⁶ Mısırlıların büyük bir çoğunluğu Fransızların bu faaliyetlerini merakla ve çekinerek izlemeleri yanında, ünlü tarihçi Abdurrahmân el-Cebertî (1754-1822)

³ Cemâleddîn eş-Şeyyâl, *Târîhu't-Terceme fî 'Asrı Muhammed 'Alî*, Kahire 1951, s.12-13.

⁴ Halîl Sâbât, *Târîhu't-Tibâ'a fî Ş-Şarki'l-'Arabî*, Kahire 1966, s.131 v.d.; İbrâhîm 'Abduh, *Tatavvuru's-Sıhâfeti'l-Mısriyye 1798-1951*, Kahire 1951, s.19-25

⁵ 'Abdurrahmân el-Cebertî, *Târîh 'Acâ'ibi'l-Âsâr fî't-Terâcimi ve'l-Abbâr*, Beyrut, tsz., C.II, s.404; Muhammed Yûsuf Necm, *el-Mesrabıyye fî'l-Edebi'l-'Arabıyyi'l-Hadîs*, Beyrut 1967, s.16; Rahmi Er, "Modern Mısır Tiyatrosu (I)", *A.Ü.DTCF Dergisi*, C.XXXIII, Sayı: 1-2, Ankara 1990, s.123-124.

⁶ el-Cebertî, *a.g.e.*, C.III, s.34 v.d.; Munîr 'Atâ'llâh ve diğeri, *Terâcim ve Nizâmu't-Ta'lim fî Cumbûriyyeti Mısra'l-'Arabıyye*, Kahire 1972, s.67-69. Fransızların Mısır'daki bilimsel ve kültürel etkinlikleri için bkz. 'Abdurrahmân er-Râfi'î, *Târîhu'l-Hareketi'l-Kavmiyye*, Kahire 1929, C.I, s.118-156.